

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՊԻՏԱԼԻ ՈՐԱԿԱԿԱՆ ԿՈՐՈՒՄՏՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

Մարդկային կապիտալի որակական հիմնական բաղադրիչը կրթությունն է, կրթական կապիտալը: Այդ պատճառով մարդկային կապիտալի որակական կորուստները նախ և առաջ դրսևորվում են կրթական կապիտալի կորուստների մեջ:

Հայաստանի վիճակագրական տարեգրքերում բնակչության կրթական մակարդակը հետազոտվում է մշակույթի հետ միասին, կրթությունը և մշակույթը դիտարկվում և ուսումնասիրվում են որպես մեկ ամբողջություն, որն այդ մոտեցման փիլիսոփայությամբ իմաստավորված է¹: 1948 թ. դեկտեմբերի 10-ին Միավորված ազգերի կազմակերպության գլխավոր ասամբլեան «Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում»² մարդու իրավունքների շարքում կարևոր տեղ է տվել կրթության իրավունքին: Մարդկային զարգացման գործում կրթության դերի հաջորդ վճռորոշ քայլը 1990 թ. Թաիլանդում կայացած «Կրթություն բոլորի համար» միջազգային գիտաժողովն էր, որը կրթությունն արժևորում էր ոչ միայն որպես մարդկային զարգացման կարևոր գործոն, այլ որպես աղքատությունը հաղթահարելու հիմնական ուղի:

Կրթության կարևորությունն ընդգծվում է հասկապես ժամանակակից հասարակությունում, որը թելադրվում է արտադրության նոր կառուցվածքով, տեղեկատվական բնույթի նորագույն տեխնոլոգիաներով, աշխատողների բարձր զարգացած մշակույթով:

Նկատենք, որ Խորհրդային Հայաստանում, 1920 թ. սկսած, կրթությունը մեծ զարգացում ստացավ: Ստեղծվեց կրթական ամբողջական համալիր համակարգ՝ սկսած նախադպրոցական կրթությունից, ներառյալ ասպիրանտուրան և հետբուհական կրթությունը: 1932թ. անցում կատարվեց պարտադիր տարրական կրթության, որը անգրագիտությունը 83%-ից իջեցրեց 16%-ի, իսկ 1960-ական թվականներից աստիճանաբար արմատավորվեց պարտադիր միջնակարգ կրթությունը: Ընդ որում կրթությունն իր բոլոր մակարդակներում պետական էր և անվճար: Դա

¹ Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2013, Երևան, էջ 117-118:

² Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, Երևան, 1996, էջ 3:

հնարավորություն տվեց երկրում ամբողջովին վերացնելու անգրագիտությունը, որը սոցիալական մեծ նվաճում էր:

Մարդկային զարգացման համաթվի բնակչության կրթության մակարդակի ինդեքսը բնութագրում է չափահաս բնակչության գրագիտությունը, ինչպես նաև տարրական, միջնակարգ և բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում սովորողների տեսակարար կշիռը:

Այդուհանդերձ, անցումային ժամանակահատվածում և դրանից հետո մինչ այսօր էլ Հայաստանի Հանրապետությունում կրթության ոլորտում տեղ են գտել բացթողումներ և որոշակի կորուստներ:

Հայաստանի Հանրապետությունում մտահոգող է հանրակրթական համակարգում երեխաների ընդգրկվածության վիճակը:

Ըստ պաշտոնական վիճակագրության՝ Հայաստանում առկա են ոչ միայն դպրոցից դուրս մնալու դեպքեր, այլև տարեցտարի աճում են: Այդպես, 2002-2004թթ. դպրոց չհաճախող երեխաների ընդհանուր թիվը կազմել է համապատասխանաբար 1531, 4823 և 7630, իսկ դպրոց չհաճախելու դեպքերի ցուցանիշը՝ 0.3%, 1.0% և 1.6%: Նշված երեք տարիների ընթացքում դպրոց չհաճախելու դեպքերի թվի աճը միջին հաշվով տարեկան կազմել է 250%: Եթե այդ միտումը շարունակվի, ապա ապագան շատ մոայլ կդառնա:

Դպրոց չհաճախելու դեպքերն իրենց արտացոլումն են գտել նաև Հայաստանի Հանրապետության 2001 և 2011 թվականների մարդահամարի արդյունքներում: Այդպես, 2001թ. մարդահամարում արձանագրվել է, որ 2001թ. 108169 տղամարդ չունեին տարրական կրթություն, նրանցից տառաճանաչ չեն եղել 4581-ը: Կանանց մոտ 118264-ը չունեին տարրական կրթություն, նրանցից տառաճանաչ չեն եղել 6329-ը: Ընդ որում՝ կրթական մակարդակները քաղաքի և գյուղի կտրվածքներով էապես տարբերվում են: Քաղաքում 123638 հոգի չի ունեցել տարրական կրթություն, իսկ նրանցից տառաճանաչ չեն եղել 6339-ը, գյուղում տարրական կրթություն չի ունեցել 102815-ը, իսկ նրանցից տառաճանաչ չեն եղել 9864-ը:

Ընդ որում ուշադրության է արժանի մշտական բնակչության կրթական մակարդակի քաղաքային և գյուղական բաշխվածությունն ըստ ՀՀ 2011թ. մարդահամարի: Գծապատկեր 1-ը ցույց է տալիս, որ անգամ 2011թ. ՀՀ 15 և բարձր տարիքի մշտական բնակչությունը միայն միջնակարգ հանրակրթությամբ ունի բարձր՝ շուրջ 90% ընդգրկվածություն: Ընդգրկվածությամբ երկրորդ տեղում է բարձրագույն և ավելի բարձր կրթական մակարդակը: Այստեղ, սակայն, գյուղական համայնքները շուրջ երեք անգամ զիջում են քաղաքայինին:

Հատկապես գյուղերում մտահոգիչ են հանրակրթական դպրոցների քանակի և դրանցում սովորող աշակերտների թվի կրճատման միտումները: 2008-2015թթ. ի ժամանակահատվածում հանրակրթական դպրոցների քանակը 1475-ից նվազել է մինչև 1438, իսկ դրանցում սովորող աշակերտների թիվը՝ 414.8 հազարից մինչև 364.4 հազար: Գյուղական վայրերում վիճակը տագնապալից է կրթության որակական բովանդակության տեսակետից, որը դրսևորվում է աշակերտների թվաքանակի մեծ կրճատումների պատճառով տարբեր դասարանները միացրած դասավանդելու, ինչպես նաև՝ քիչ թվով աշակերտ լինելու պատճառով որոշ գյուղերի դպրոցները փակելու և երեխաների կրթությունը հարևան գյուղերում կազմակերպելու մեջ:

Հանրակրթական դպրոցներում 2012-2013 ուս. տարում Հայաստանում սովորել է 368.708 աշակերտ, որոնց 48 %-ը աղջիկներ են:

Դպրոցներում աշակերտների համախառն ընդգրկվածության ցուցանիշը կազմել է 89.2%: 2015-2016 ուս. տարում աշակերտների թիվը կրճատվել է՝ հասնելով 364.398-ի (աղյուսակ 2), որի հիմնական պատճառներից են բնակչության շարունակվող արտագաղթը և ծնելիության ցածր մակարդակը:

Աղյուսակ 2

Հանրակրթական դպրոցների աշակերտների թվաքանակն ըստ ՀՀ մարզերի և Երևան քաղաքի, 2015-2016 ուս.տարում¹

	Պետական դպրոցներ			Ոչ պետական դպրոցներ			Ընդամենը		
	աղջիկ	սղա	ընդամենը	աղջիկ	սղա	ընդամենը	աղջիկ	սղա	ընդամենը
ք.Երևան	53245	57921	111166	2981	3675	6656	56226	61596	117822
Արագածոտն	8099	9256	17355	-	-	-	8099	9256	17355
Արարատ	15540	16925	32465	-	-	-	15540	16925	32465
Արմավիր	15355	17974	33329	199	203	402	15554	18177	33731
Գեղարքունիք	13435	15698	29133	-	-	-	13435	15698	29133
Լոռի	14249	15376	29625	-	-	-	14249	15376	29625
Կոտայք	16532	18123	34655	42	57	99	14479	16191	30670
Շիրակ	14324	15941	30265	155	250	405	8005	8472	16477
Սյունիք	8005	8472	16477	-	-	-	8005	8472	16477
Վայոց ձոր	2967	3406	6373	-	-	-	2967	3406	6373
Տավուշ	7776	8098	15874	68	51	119	7844	8149	15993
Ընդամենը ՀՀ	169527	187190	356717	3443	4236	7681	172972	191426	364398

¹ Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը, Երևան, 2016, էջ 158:

Մարզային կտրվածքով հանրակրթական դպրոցների ոլորտում ևս առկա են անհամաչափության վիճակներ և դրանց հաղթահարման խնդիրներ: Դա մասնավորապես վերաբերում է դպրոցների հեռավորությանը և, դրանով պայմանավորված, երթևեկության ծախսերի աճին, ժամանակի կորստին և այլ անհարմարությունների: Դպրոցների աշակերտների թվաքանակով առաջին տեղում է մայրաքաղաք Երևանը. 2015-2016 ուս. տարում սովորել է 117822 աշակերտ, ամենափոքրաթիվը Վայոց ձորի մարզի աշակերտներն են՝ ընդամենը 6373:

Տնային տնտեսությունների կենսամակարդակի ամբողջացված հետազոտության արդյունքներով, եթե ոչ աղքատ տնային տնտեսություններում ավագ դպրոցներում ընդգրկվածությունը կազմել է 73.0%, ապա աղքատ տնային տնտեսություններում՝ 70.0%, իսկ ծայրահեղ աղքատ տնային տնտեսություններում ընդամենը 51.0%:

Հայաստանի բնակչությունն անգամ 1990-ական թվականների ամենաձանր տարիներին կրթության նկատմամբ ունեցած իր գենետիկ որակները չկորցրեց, իր բոլոր հնարավորությունները, խնայողությունները անմնացորդ ներդրեց երեխաների կրթության գործում:

Ուշադրության է արժանի Հայաստանի մշտական բնակչության կրթական մակարդակի քաղաքային ու գյուղական բաշխվածությունը: Ըստ ՀՀ 2011թ. մարդահամարի՝ 6 և բարձր տարիքի հազար բնակչի հաշվով այն ունի հետևյալ պատկերը, «չունի տարրական», «տարրական հանրակրթական», «հիմնական հանրակրթական», «միջնակարգ հանրակրթական» կրթաձևերով գյուղական բնակչությունը գերազանցում է քաղաքայինին: Դա վերաբերում է հատկապես բարձրլեռնային և սահմանամերձ գյուղերին:

Աղքատության հաղթահարման հիմնական ճանապարհը կրթությունն է, որակյալ կրթությունը, որից, սակայն, գյուղը քիչ է օգտվում և դրանով իսկ դժվարացնում է աղքատությունը հաղթահարելու պայքարը: Ուստի անհրաժեշտ է այդ տիպի գյուղերի համար սահմանել սոցիալական հավաստի արտոնություններ: Անապահով ընտանիքների երեխաների համար կրթության անհասանելիությունն աղքատությունը վերարտադրելու պատճառներից մեկն է: ՀՀ-ում մարդկային կապիտալի որակական կորստի ընդհանուր պատկերն է աղքատությունը:

Հայաստանի Հանրապետության կառավարության ընդունած 2013թ. մայիսի 16-ի ծրագրում մեծ տեղ է հատկացված կրթության զարգացման համալիր խնդիրների լուծմանը: Ընդ որում դրանք դիտարկվում են ինչպես սոցիալական լուրջ խնդիրների, մասնավորապես աղքատության հաղթահարման հարթակում, այնպես էլ մարդկային կապիտալի և ընդ-

հանրապետ մարդկային զարգացման հարաբերություններում: Եվ դրա հիմքերը կան, քանի որ կրթության ոլորտում հանրակրթության կարևոր ցուցանիշի գծով վերջին տարիներին ունեցել ենք նվաճումներ: Այսպես, 2003թ.-ից սկսած՝ «Քվանտ» վարժարանի սաները միջազգային օլիմպիադաներում նվաճում են ոսկե, արծաթե և բրոնզե մեդալներ ինֆորմատիկա, աստղագիտություն, մաթեմատիկա առարկաներից: Ամբողջությամբ վերցրած առաջիկայում ՀՀ կրթական ոլորտի առաջ կանգնած են լուրջ մարտահրավերներ: Հայաստանը 133 երկրների շարքում տարրական կրթությունից բավարարվածության 3.3 ցուցանիշով զբաղեցնում է ընդամենը 81-րդ, իսկ կրթության համակարգի որակի ցուցանիշով՝ 105-րդ տեղը:

Այսպիսով, Հայաստանի Հանրապետությունում հանրակրթության ոլորտում մարդկային կապիտալի որակական կորուստները նվազագույնի հասցնելու նպատակով առաջին հերթին անհրաժեշտ է երեխաների ընդգրկվածությունը հասցնել առավելագույնի, ընդ որում այս ռազմավարությունը իրականացնել ոչ միայն մայրաքաղաք Երևանում, այլև հանրապետության ողջ տարածքում:

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԿԱՊԻՏԱԼԻ ՈՐԱԿԱԿԱՆ ԿՈՐՈՒՄՏՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ

ՈԱԶՄԻԿ ԿԱՄՈՅԻ ԻՍԱՀԱԿՅԱՆ, տ.գ.թ.

*ՀՀ ԳԱԱ Մ.Քոթանյանի անվան տնտեսագիտության
ինստիտուտի կրտսեր գիտաշխատող*

Համառոտագիր: Հռոկվածում հանրակրթությունը դիտարկվել է որպես մարդկային կապիտալի ձևավորման և զարգացման մեկնակետ, և որակական կորուստները նվազագույնի հասցնելու նպատակով առաջնահերթ առաջարկվել է նրանցում երեխաների ընդգրկվածությունը հասցնել առավելագույնի ոչ միայն մայրաքաղաք Երևանում, այլև Հայաստանի Հանրապետության ողջ տարածքում:

Բանալի բառեր. *մարդկային կապիտալ, կրթական կապիտալ, որակական կորուստ, հանրակրթություն, մարդկային զարգացում, գիտելիքահենք տնտեսություն, տնային տնտեսություն, երեխաների ընդգրկվածություն:*

КАЧЕСТВЕННЫЕ ПОТЕРИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В СФЕРЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

РАЗМИК КАМОЕВИЧ ИСААКЯН

Младший научный сотрудник Института экономики им. М. Котаняна НАН РА

Аннотация В статье общественное образование рассматривается как начальная точка формирования и развития человеческого капитала. С целью достижения минимума общественных потерий было предложено вовлечение в них детей, что бы достичь до максимума не только в столице Ереване, но и на всей территории Республики Армения.

Ключевые слова: *человеческий капитал, образовательный капитал, потеря качества, общественное образование, человеческое развитие, общество основанное на знаниях, домашнее хозяйство, вовлечение детей.*

THE QUALITATIVE LOSSES OF HUMAN CAPITAL IN THE PUBLIC EDUCATION IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

RAZMIK KAMO ISAHAKYAN, *Ph.D. in Economics*

Junior Research Associate, M. Kotanyan Institute of Economics

National Academy of Sciences, Republic of Armenia

Abstract: The article views the public education as a starting point for building and developing the human capital, and in order to minimize the qualitative losses, it has been proposed to increase the secondary school enrollment rate not only in Yerevan but also in all marzes of the Republic of Armenia as a priority.

Keywords: *Human capital, educational capital, quality loss, public education, human development, knowledge-based economy, household, secondary school enrollment rate.*